

PAULINA LEDWOŃ

Upamiętnienie rewolucji węgierskiej 1956 r. w systemach prawnych Węgier i Polski

Commemoration of the 1956 Hungarian Revolution
in the Legal Systems of Hungary and Poland

Abstract

The 1956 Hungarian Revolution occupies a unique position in the historical memory of Central and Eastern Europe. Its significance goes beyond the historical dimension and is reflected in the legal systems of the states of the region. This article analyses the legal mechanisms used to preserve the memory of the 1956 events in the legal orders of Hungary and Poland. The analysis covers constitutional and statutory provisions, parliamentary resolutions, acts of symbolic law, as well as regulations concerning memorial days and places of remembrance. The article also takes into account the standards of freedom of expression under the European Convention on Human Rights and the case law of the European Court of Human Rights related to so-called memory laws. The aim of the article is to demonstrate the role of law as a tool for shaping collective memory and to indicate how the legal framing of the 1956 Revolution may contribute to strengthening Polish-Hungarian relations.

SŁOWA KLUCZOWE: rewolucja
węgierska 1956, upamiętnienie,
Polska

KEYWORDS: 1956 Hungarian
Revolution, commemoration, Poland

PAULINA LEDWOŃ – doktor nauk prawnych, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie,
ORCID – 0000-0003-2780-8395, e-mail: ledwonp@uek.krakow.pl

1 | Wprowadzenie

Zagadnienie pamięci historycznej stanowi przedmiot zainteresowania nie tylko historyków i politologów, lecz również przedstawiciele nauk prawnych^[1]. W szczególności w państwach Europy Środkowo-Wschodniej, których doświadczenie XX wieku było naznaczone totalitaryzmami, okupacją oraz przymusowym narzuceniem systemów politycznych, pamięć przeszłości stała się istotnym elementem debaty konstytucyjnej i ustawodawczej. Prawo coraz częściej pełni funkcję narzędzia porządkowania, utrwalania, a niekiedy także normatywnego oceniania wydarzeń historycznych, co w literaturze określane jest niekiedy mianem „prawa pamięci”^[2].

Rewolucja węgierska z 1956 r. zajmuje w tym kontekście miejsce szczególne. Była ona jednym z pierwszych masowych wystąpień społeczeństwa Europy Środkowo-Wschodniej przeciwko radzieckiej dominacji oraz narzucenemu systemowi komunistycznemu, jak również jednym z najważniejszych wystąpień społecznych w Europie Środkowo-Wschodniej w okresie powojennym, stanowiąc reakcję na systemowe ograniczenia suwerenności państwowej oraz represyjny charakter władzy komunistycznej narzuconej po 1945 r. Jej bezpośrednim tłem była destalinizacja zapoczątkowana po śmierci Józefa Stalina oraz narastające niezadowolenie społeczne związane z kryzysem gospodarczym, brakiem swobód obywatelskich i podporządkowaniem Węgier interesom Związku Radzieckiego. Podnosi się także, iż wpływ na nastroje w krajach satelickich miała krytyka Stalina przedstawiona w tajnym raporcie Chruszczowa zaprezentowana na zamkniętym posiedzeniu XX Zjazdu KPZR w lutym 1956 r., która szybko dotarła do wiadomości publicznej^[3].

¹ Anna Gliszczyńska-Grabias, „Prawo i pamięć. O prawnych aspektach odniesień do przeszłości,” *Państwo i Prawo* 78, nr 12 (2023): 3–31 i wskazana tam rozległa bibliografia; zob. także Uładzislau Belavusau i Anna Gliszczyńska-Grabias, red., *Law and Memory: Towards Legal Governance of History* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017) jako pierwsze tak kompleksowe opracowanie dotyczące prawa pamięci.

² Uładzislau Belavusau, „Memory Laws and Freedom of Speech: Governance of History in European Law,” w *Comparative Perspectives on the Fundamental Freedom of Expression*, red. András Koltay (Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, 2015), 537–558, <https://ssrn.com/abstract=3031296>.

³ Andrzej Kastory, „Międzynarodowe reperkusje kryzysu węgierskiego 1956 r.,” w *Si vis pacem, para bellum. Bezpieczeństwo i polityka Polski. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Tadeuszowi Dubickiemu*, red. Ryszard Majzner (Częstochowa-Włocławek: Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej we Włocławku, 2013), 651–674.

Wybuch rewolucji 23 października 1956 r. w Budapeszcie miał początkowo charakter pokojowych demonstracji studenckich, które szybko przekształciły się w masowy ruch społeczny obejmujący znaczną część kraju. Postulaty demonstrantów dotyczyły m.in. przywrócenia suwerenności państwowej, wycofania wojsk radzieckich, pluralizmu politycznego oraz poszanowania podstawowych praw i wolności. Choć początkowo władze komunistyczne podjęły próbę ograniczonych reform, ostatecznie rewolucja została krwawo stłumiona przez interwencję wojsk radzieckich na początku listopada 1956 r.^[4] Mimo militarnej klęski rewolucja węgierska uzyskała trwałe znaczenie symboliczne, stając się jednym z pierwszych wyraźnych aktów zbiorowego sprzeciwu wobec radzieckiej dominacji w regionie. W wymiarze międzynarodowym wydarzenia te unaoczyły ograniczenia suwerenności państw bloku wschodniego oraz przyczyniły się do długofalowej delegitymizacji systemów komunistycznych w Europie Środkowo-Wschodniej. To właśnie ten wymiar aksjologiczny i symboliczny rewolucji z 1956 r. stanowi dziś fundament jej prawnego upamiętnienia.

Równoległe z wydarzeniami na Węgrzech rok 1956 miał szczególne znaczenie także w Polsce. Czerwcowe wystąpienia robotnicze w Poznaniu oraz tzw. „polski Październik” były wyrazem analogicznych napięć społecznych i politycznych. Wspólnota doświadczeń 1956 r. stała się istotnym elementem regionalnej pamięci historycznej, także w historiografii i edukacji w Polsce^[5].

Szczególne znaczenie w tym kontekście miała spontaniczna i masowa pomoc udzielona przez społeczeństwo polskie narodowi węgierskiemu. W reakcji na informacje o walkach w Budapeszcie oraz o ofiarach interwencji radzieckiej zorganizowano w Polsce szeroko zakrojone akcje solidarnościowe, obejmujące m.in. zbiórki krwi, żywności i leków. Skala tego wsparcia była bezprecedensowa i w znacznej mierze oddolna, angażowała zarówno instytucje publiczne, jak i zwykłych obywateli. Pomoc Polaków dla Węgrów w 1956 r. została dobrze udokumentowana w materiałach archiwalnych oraz opracowaniach Instytutu Pamięi Narodowej, który wskazuje, że akcje solidarnościowe miały charakter masowy i obejmowały niemal cały kraj. Wydarzenia te utrwaliły się w polskiej pamięci zbiorowej jako

⁴ Miklós Horváth, 1956. *Rozstrzelana rewolucja. Walka zbrojna Węgrów z interwencją sowiecką* (Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2006), 462.

⁵ Anita Młynarczyk-Tomczyk, “Wydarzenia węgierskie 1956 roku w historiografii polskiej i w szkolnej edukacji historycznej z lat 1956–2016,” *Almanach Historyczny* 19 (2017): 231–253.

jeden z najbardziej wyrazistych przykładów międzynarodowej solidarności społeczeństw Europy Środkowo-Wschodniej w okresie zimnej wojny^[6].

Właśnie ten wymiar solidarnościowy tłumaczy, dlaczego pamięć o rewolucji węgierskiej z 1956 r. zajmuje trwałe miejsce również w polskim porządku symbolicznym, mimo że wydarzenia te nie stanowią bezpośredniego elementu historii narodowej Polski. Upamiętnienia w formie uchwał parlamentarnych, inicjatyw samorządowych czy pomników nie odnoszą się wyłącznie do samej rewolucji, lecz także do wspólnego doświadczenia sprzeciwu wobec totalitaryzmu i wzajemnego wsparcia. Uwzględnienie tego kontekstu historycznego pozwala lepiej zrozumieć normatywne znaczenie rewolucji węgierskiej 1956 r. w systemach prawnych Węgier i Polski. Prawo pamięci stanowi też formę aksjologicznego przetworzenia faktów, służącą budowaniu, także politycznej, narracji o wolności, solidarności i sprzeciwie wobec systemów totalitarnych.

Znaczenie rewolucji węgierskiej nie ogranicza się jednak do sfery narracji historycznej. Współcześnie znajduje ono odzwierciedlenie w działaniach legislacyjnych zarówno Węgier, jak i Polski, gdzie pamięć o wydarzeniach z 1956 r. została utrwalona poprzez pracę instytucji pamięci narodowej czy też w aktach o charakterze konstytucyjnym oraz deklaratywnym.

Jednocześnie prawne utrwalanie pamięci historycznej rodzi istotne pytania o granice ingerencji państwa w sferę debaty publicznej oraz wolności wypowiedzi. Zagadnienie to nabiera szczególnego znaczenia w świetle standardów ochrony praw człowieka wynikających z Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (dalej: EKPC lub Konwencja), w szczególności art. 10 oraz art. 17 EKPC^[7]. Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej: ETPC lub Trybunał) wskazuje, że choć państwa posiadają pewien margines swobody w kształtowaniu polityki pamięci, ingerencja

⁶ Instytut Pamięci Narodowej, "Pójdziemy za Polakami". Polacy i Węgrzy w 1956 roku," *Przystanek Historia*, <https://przystanekhistoria.pl/paz/tematy/stosunki-miedzynarodowe/41074,Pojdziemy-za-Polakami-Polacy-i-Wegrzy-w-1956-roku.html> [dostęp: 27.12.2025]; Instytut Pamięci Narodowej, Oddział w Krakowie, "Polak, Węgier - jedna krew". Akcja krwiodawstwa upamiętniająca węgierskie powstanie 1956 roku," <https://krakow.ipn.gov.pl/pl4/aktualnosci/192778,Polak-Wegier-jedna-krew-Akcja-krwiodawstwa-upamietniajaca-wegierskie-powstanie-1.html> [dostęp: 27.12.2025].

⁷ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.), art. 10 i 17.

w wolność wypowiedzi musi spełniać wymogi proporcjonalności i konieczności w demokratycznym społeczeństwie^[8].

Pojęcie „prawa pamięci” nie posiada jednej, powszechnie przyjętej definicji normatywnej, jednak w doktrynie prawa konstytucyjnego i praw człowieka używane jest do opisu zjawiska polegającego na prawnej regulacji stosunku państwa do przeszłości. Obejmuje ono zarówno normy o charakterze deklaracyjnym i symbolicznym, jak i regulacje wpływające na granice debaty publicznej dotyczącej wydarzeń historycznych, za pomocą których państwo artykułuje swoją ocenę przeszłości i przekazuje ją społeczeństwu. W dokumentach Rady Europy zwraca się uwagę, że regulacje odnoszące się do pamięci historycznej mogą obejmować m.in. zakazy propagowania ideologii totalitarnych lub penalizację negowania bądź usprawiedliwiania zbrodni prawa międzynarodowego. Jednocześnie podkreśla się, że tego rodzaju rozwiązania niosą ze sobą potencjalne zagrożenia dla wolności słowa, dlatego państwa członkowskie powinny zapewnić, aby ograniczenia wynikające z takich regulacji były ściśle określone, niearbitralne oraz oparte na obiektywnych kryteriach. Ponadto ingerencje w wolność wypowiedzi muszą podlegać skutecznej kontroli sądowej i pozostawać zgodne ze standardami wynikającymi z Europejskiej Konwencji Praw Człowieka^[9].

W literaturze przedmiotu Polska i Węgry często wskazywane są jako kluczowe przykłady państw Europy Środkowo-Wschodniej, w których normatywizacja pamięci historycznej stała się istotnym elementem porządku prawnego na tle szerszych procesów obserwowanych w regionie po 1989 r. W literaturze zwraca się uwagę, że w państwach postkomunistycznych Europy Środkowo-Wschodniej normatywizacja ta nasiliła się wraz z procesem transformacji ustrojowej po 1989 r. Prawo staje się

⁸ Zob. wyrok ETPC z dnia 7 grudnia 1976 r. w sprawie *Handyside przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 5493/72, § 49; por. wyrok ETPC z dnia 8 lipca 2008 r. w sprawie *Vajnai przeciwko Węgrom*, skarga nr 33629/06; wyrok ETPC (Wielka Izba) z dnia 15 października 2015 r. w sprawie *Perinçek przeciwko Szwajcarii*, skarga nr 27510/08.

⁹ Zob. Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Resolution 1481 (2006) on the Need for International Condemnation of Crimes of Totalitarian Communist Regimes, 25 stycznia 2006 r.; European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), *Report on the Relationship between Freedom of Expression and Freedom of Assembly and Association*, CDL-AD(2010)024, 18 października 2010 r.; por. także wyrok ETPC z dnia 7 grudnia 1976 r. w sprawie *Handyside przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 5493/72, § 49; wyrok ETPC (Wielka Izba) z dnia 15 października 2015 r. w sprawie *Perinçek przeciwko Szwajcarii*, skarga nr 27510/08, § 231–280.

wówczas narzędziem symbolicznego „rozliczenia” reżimu oraz elementem budowania nowej tożsamości konstytucyjnej. Jednocześnie autorzy podkreślają, że normatywizacja pamięci historycznej może rodzić istotne napięcia z zasadą demokratycznego państwa prawa, w szczególności w zakresie pluralizmu interpretacyjnego oraz granic dopuszczalnej ingerencji państwa w debatę publiczną^[10].

Uwzględnienie tych założeń ma istotne znaczenie dla dalszej analizy miejsca pamięci o rewolucji węgierskiej z 1956 r. w systemach prawnych Węgier i Polski. Pozwala ono bowiem traktować prawo nie tylko jako zbiór norm regulujących przeszłość, lecz także jako przestrzeń dialogu pomiędzy historią, konstytucjonalizmem a standardami ochrony praw człowieka.

2 | Rewolucja węgierska 1956 r. jako element pamięci konstytucyjnej i ustawowej na Węgrzech

Rewolucja węgierska 1956 r. zajmuje centralne miejsce w węgierskim porządku pamięci prawnej, będąc jednym z kluczowych punktów odniesienia dla współczesnej narracji konstytucyjnej państwa^[11]. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że znaczenie rewolucji węgierskiej z 1956 r. w debacie publicznej i politycznej po 1989 r. nie miało charakteru jednolitego ani statycznego, lecz podlegało stopniowym zmianom wraz z kolejnymi fazami transformacji ustrojowej. Jak wskazuje Z. Csipke, w okresie komunistycznym wydarzenia te były konsekwentnie delegitymizowane i przedstawiane w oficjalnym dyskursie państwowym jako „kontrrewolucja”, a pamięć o nich podlegała marginalizacji. Przełom 1989 r. przyniósł symboliczną rehabilitację rewolucji oraz przywrócenie jej do przestrzeni publicznej jako aktu sprzeciwu wobec systemu komunistycznego, a na początku XXI wieku – zwłaszcza w kontekście jubileuszowych

¹⁰ Grażyna Baranowska i León Castellanos-Jankiewicz, “Historical Memory in Post-Communist Europe and the Rule of Law: An Introduction,” *European Papers* 5, nr 1 (2020): 95–106.

¹¹ Ustawa Zasadnicza Węgier z dnia 25 kwietnia 2011 r., Preambuła („Narodowe Wyznanie Wiary”): „Uznajemy, że nasza wolność ma swoje źródło w rewolucji 1956 roku”, <https://libr.sejm.gov.pl/teko1/txt/konst/wegry2011.html>.

obchodów – rewolucja ponownie stała się istotnym punktem odniesienia w debacie publicznej^[12].

Prawo odegrało w tym procesie rolę nie tylko narzędzia symbolicznego upamiętnienia, lecz także instrumentu konstytucyjnego porządkowania relacji z przeszłością.

Szczególne znaczenie w tym kontekście ma konstytucja z 2011 r. Już w jej preambule, określanej jako „Narodowe Wyznanie Wiary”, węgierski ustawodawca konstytucyjny odwołuje się do doświadczeń walki o wolność i suwerenność, które stanowią fundament współczesnej tożsamości konstytucyjnej państwa. Rewolucja 1956 r. funkcjonuje w tym ujęciu jako symbol zerwania z totalitarnym dziedzictwem oraz punkt odniesienia dla oceny systemu komunistycznego jako sprzecznego z wartościami konstytucyjnymi. Choć preambuła nie rekonstruuje wydarzeń historycznych w sposób szczegółowy, to jej normatywna funkcja polega na wyraźnym zakotwiczeniu pamięci o 1956 r. w konstytucyjnej narracji państwowej.

Konstytucjonalizacja pamięci o rewolucji węgierskiej została wzmocniona przez ustawodawstwo zwykłe. Węgierski parlament przyjął szereg aktów prawnych, które bezpośrednio lub pośrednio odnoszą się do wydarzeń 1956 r.^[13] Prawo pełni tu funkcję edukacyjną i symboliczną, wskazując określony sposób interpretacji przeszłości jako zgodny z konstytucyjną tożsamością państwa. Jednym z najbardziej wyrazistych przykładów normatywizacji pamięci jest ustanowienie 23 października – dnia wybuchu rewolucji – świętem narodowym Węgier^[14]. Włączenie rocznicy rewolucji

¹² Zoltán Csipke, “The Changing Significance of the 1956 Revolution in Post-Communist Hungary,” *Europe-Asia Studies* 63, nr 1 (2011): 99–128, autor analizuje zmiany oficjalnej narracji dotyczącej rewolucji 1956 r., w tym wykorzystanie pamięci o tych wydarzeniach w debacie publicznej oraz w procesie kształtowania tożsamości państwowej.

¹³ Zob. Ustawa Zasadnicza Węgier z dnia 25 kwietnia 2011 r., art. J (regulacja świąt narodowych, w tym 23 października – rocznicy rewolucji 1956 r.), <https://libr.sejm.gov.pl/tekoi1/txt/konst/wegry2011.html>; 1991. évi XLIII. törvény a „1956-os Emlékérem” és „1956-os Emléklap” alapításáról (ustawa ustanawiająca państwowe odznaczenia dla uczestników i ofiar rewolucji 1956 r.), [https://njt.hu/jogszabaly/1991-43-00-00;237/2001.\(XII.10.\)Korm.rendelet a nemzeti gyászról \(rozporządzenie dotyczące dni żałoby narodowej\)](https://njt.hu/jogszabaly/1991-43-00-00;237/2001.(XII.10.)Korm.rendelet%20a%20nemzeti%20gyaszrol), [https://njt.hu/jogszabaly/2001-237-20-22;1956-os Intezet, Our History](https://njt.hu/jogszabaly/2001-237-20-22;1956-os%20Intezet,Our%20History) (informacje o statusie i działalności państwowo wspieranej instytucji dokumentującej rewolucję 1956 r.), <https://1956osintezet.hu/en/our-history>.

¹⁴ 2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyvéről (Kodeks pracy; regulacja dni wolnych od pracy, w tym ustanowienie 23 października – rocznicy rewolucji 1956 r. – jako święta państwowego), <https://njt.hu/jogszabaly/2012-1-00-00>.

węgierskiej do porządku prawnego o charakterze powszechnym sprawia, że pamięć o 1956 r. staje się elementem codziennego funkcjonowania państwa, a nie jedynie przedmiotem akademickiej refleksji.

Równolegle rozwijane były rozwiązania instytucjonalne służące utrwalaniu pamięci o rewolucji. Na podstawie przepisów prawa powołano i umocowano podmioty publiczne odpowiedzialne za prowadzenie działalności edukacyjnej i badawczej^[15]. Działalność tych instytucji, finansowana ze środków publicznych, stanowi trwały element systemu prawa pamięci, wzmacniając oficjalną narrację państwową dotyczącą wydarzeń z 1956 r.

W doktrynie zwraca się uwagę, że tak silne osadzenie pamięci historycznej w prawie konstytucyjnym i ustawowym może rodzić określone ryzyka. W szczególności wskazuje się, że normatywne faworyzowanie określonych interpretacji przeszłości może prowadzić do ograniczenia pluralizmu narracyjnego oraz do instrumentalizacji historii w bieżących sporach politycznych^[16]. Z perspektywy standardów demokratycznego państwa prawa istotne znaczenie wydaje się mieć rozróżnienie pomiędzy deklaratywną afirmacją określonych wartości a represyjną ingerencją w debatę publiczną.

W odniesieniu do rewolucji węgierskiej 1956 r. należy jednak podkreślić, że dominującą formą jej prawnego upamiętnienia pozostają instrumenty

¹⁵ Zob. 1956-os Intézet (Instytut 1956 r.) – państwowo wspierana instytucja badawcza i archiwalna dokumentująca przebieg rewolucji 1956 r. oraz represje okresu powojennego, *Our History*, <https://1956osintezet.hu/en/our-history>; Terror Háza Múzeum (Dom Terroru) w Budapeszcie – instytucja pamięci prowadząca działalność edukacyjną i wystawienniczą poświęconą zbrodniom reżimów nazi-stowskiego i komunistycznego, <https://www.terrorhaza.hu/en/>. Ponadto zob. XX. Század Intézet (Instytut XX Wieku) – instytut badawczy zajmujący się historią XX w., <https://xszazadintezet.hu/>; Kommunizmuskutató Intézet (Instytut Badań nad Komunizmem), <https://kommunizmuskutato.hu/>; Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archivum (RETÖRKI) – instytucja dokumentująca proces transformacji ustrojowej po 1989 r., <https://retorki.hu/>; VERITAS Történetkutató Intézet – państwowy instytut badawczy historii najnowszej, <https://veritasintezet.hu/>. Szczególne znaczenie ustrojowe posiada Nemzeti Emlékezet Bizottsága (NEB) – Komisja Pamięci Narodowej, organ publiczny powołany ustawą Act CCXLI of 2013 on the National Remembrance Committee, odpowiedzialny za badanie funkcjonowania dyktatury komunistycznej, <https://neb.hu/>. Funkcje archiwalne i dokumentacyjne realizują również Magyar Nemzeti Levéltár (Węgierskie Archiwa Narodowe), <https://mnl.gov.hu/> oraz Nemzeti Örökség Intézete (NÖRI) – Instytut Dziedzictwa Narodowego, odpowiedzialny za opiekę nad miejscami pamięci i cmentarzami narodowymi, <https://nori.gov.hu/>.

¹⁶ Baranowska i Castellanos-Jankiewicz, “Historical Memory in Post-Communist Europe and the Rule of Law,” 98–101.

o charakterze symbolicznym i edukacyjnym. Regulacje te zmierzają do utrwalenia ich aksjologicznego znaczenia jako symbolu sprzeciwu wobec totalitaryzmu i dążenia do suwerenności^[17].

Rewolucja węgierska z 1956 r. pełni szczególną funkcję w procesie kształtowania współczesnej tożsamości konstytucyjnej Węgier. Wydarzenia te nie są traktowane wyłącznie jako epizod historyczny, lecz wręcz jako moralny i aksjologiczny fundament transformacji ustrojowej, której zwieńczeniem było uchwalenie konstytucji. Odwołania do walki o wolność, suwerenność oraz godność narodową tworzą narrację, w której system komunistyczny zostaje jednoznacznie oceniony negatywnie.

Silna konstytucjonalizacja pamięci historycznej, w tym pamięci o rewolucji węgierskiej z 1956 r., rodzi również pytania o granice dopuszczalnej ingerencji prawa w sferę interpretacji przeszłości i analizę relacji pomiędzy prawem pamięci a wolnością wypowiedzi w świetle Konwencji.

3 | Prawo pamięci, wolność wypowiedzi i standardy Europejskiej Konwencji Praw Człowieka

Analiza normatywizacji pamięci historycznej w państwach europejskich jest warta poruszenia w kontekście standardów ochrony praw człowieka, w szczególności wolności wypowiedzi gwarantowanej w art. 10 EKPC^[18].

Trybunał konsekwentnie podkreśla, że wolność wypowiedzi stanowi jeden z fundamentów społeczeństwa demokratycznego. Ochroną objęte są nie tylko treści neutralne lub powszechnie akceptowane, lecz również

¹⁷ Zob. Baranowska i Castellanos-Jankiewicz, "Historical Memory in Post-Communist Europe and the Rule of Law," 96-104, gdzie autorzy omawiają napięcia pomiędzy konstytucjonalizacją pamięci historycznej a zasadą rządów prawa oraz ryzyko potencjalnej instrumentalizacji narracji historycznych w państwach postkomunistycznych; Csipke, "The Changing Significance of the 1956 Revolution in Post-Communist Hungary," 112-118, analizujący kolejne fazy reinterpretacji pamięci rewolucji 1956 r. i jej wykorzystywanie w debacie publicznej oraz sporach o tożsamość państwową; János M. Rainer, "Contemporary History Discourses in Hungary after 1989," *Institute of National Remembrance Review* 2 (2020): 268-279.

¹⁸ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.), art. 10.

take, które „obrażają, szokują lub niepokoją”^[19]. Zasada ta ma szczególne znaczenie w odniesieniu do debaty historycznej, która z natury rzeczy wiąże się z ocenami kontrowersyjnymi i sporami interpretacyjnymi.

Relacja pomiędzy art. 10 a art. 17 EKPC ma zasadnicze znaczenie dla oceny dopuszczalności tzw. ustaw pamięciowych. W orzecznictwie Trybunału zauważalna jest tendencja do ostrożnego różnicowania pomiędzy wypowiedziami, które stanowią element debaty historycznej, a tymi, które zmierzają do rehabilitacji lub usprawiedliwiania systemów totalitarnych^[20]. W tym sensie Trybunał dopuszcza istnienie prawnych form ochrony pamięci, pod warunkiem że nie prowadzą one do tłumienia debaty.

Uchwały parlamentarne, preambuły konstytucyjne czy ustanawianie dni pamięci narodowej co do zasady nie ingerują bezpośrednio w wolność wypowiedzi. Ich funkcją jest raczej artykulacja określonej oceny aksjologicznej przeszłości oraz budowanie wspólnej narracji historycznej, co mieści się w granicach dopuszczalnej aktywności państwa.

Europejskie standardy ochrony wolności wypowiedzi pełnią zatem funkcję istotnego punktu odniesienia dla krajowych porządków prawnych w zakresie normatywizacji pamięci historycznej. Wyznaczają one granice dopuszczalnej ingerencji państwa, jednocześnie pozostawiając przestrzeń dla symbolicznego i aksjologicznego upamiętniania wydarzeń, które stanowią fundament tożsamości konstytucyjnej i historycznej państw regionu.

Z perspektywy standardów konwencyjnych dopuszczalne jest zatem konstytucjonalizowanie pamięci o określonych wydarzeniach historycznych oraz ich jednoznaczna ocena normatywna, o ile działania te nie prowadzą do automatycznej penalizacji wszelkich odmiennych poglądów. Państwa zachowują szeroki margines swobody w kształtowaniu własnej tożsamości konstytucyjnej, w tym w potępieniu systemów totalitarnych oraz afirmacji wydarzeń uznawanych za fundament wolności

¹⁹ Wyrok ETPC z dnia 7 grudnia 1976 r. w sprawie *Handyside przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, § 49.

²⁰ Wyrok ETPC z dnia 23 września 1998 r. w sprawie *Lehideux i Isorni przeciwko Francji*, skarga nr 24662/94, § 47–55. Sprawa dotyczyła ogłoszenia prasowego opublikowanego w dzienniku „Le Monde”, w którym autorzy – przy jednoczesnym potępieniu zbrodni nazistowskich – apelowali o bardziej zniuansowaną ocenę postaci i polityki marszałka Philippe’a Pétaina w okresie niemieckiej okupacji Francji. Skarżący zostali skazani przez sądy krajowe za publiczne pochwalanie kolaboracji. Trybunał uznał jednak, że wypowiedź ta stanowiła element debaty historycznej, nie zmierzała do rehabilitacji nazizmu ani negowania zbrodni wojennych, wobec czego art. 17 EKPC nie miał zastosowania, a doszło do naruszenia art. 10 EKPC przez państwo francuskie.

i suwerenności państwowej. Jak wynika z orzecznictwa ETPC, Konwencja nie nakłada na państwa obowiązku aksjologicznej neutralności wobec przeszłości, jednak ochrona wolności wypowiedzi obejmuje również debaty nad oceną wydarzeń historycznych, o ile nie zmierzają one do rehabilitacji reżimów totalitarnych ani negocjowania zbrodni przeciwko ludzkości (zob. *Lehideux i Isorni przeciwko Francji*, § 55).

W tym kontekście konstytucjonalizacja pamięci o rewolucji węgierskiej z 1956 r. jako aktu sprzeciwu wobec systemu komunistycznego mieści się w granicach dopuszczalnej ingerencji państwa w sferę pamięci historycznej. Państwo może uznać interwencję Związku Radzieckiego za bezprawną oraz sprzeczną z podstawowymi wartościami demokratycznego państwa prawa, a jednocześnie afirmować rewolucję jako element własnej tożsamości konstytucyjnej. Tego rodzaju normatywna ocena przeszłości nie narusza art. 10 EKPC sama przez się, lecz stanowi wyraz konstytucyjnie chronionej autonomii aksjologicznej państwa.

Jednocześnie ochrona wolności wypowiedzi nie ma charakteru absolutnego. Trybunał wskazuje, że wypowiedzi, które nie mieszczą się w granicach debaty historycznej, lecz prowadzą do usprawiedliwiania lub propagowania ideologii totalitarnych, mogą zostać wyłączone spod ochrony Konwencji na podstawie art. 17 EKPC.

W tym sensie pozytywna ocena sowieckiej interwencji zbrojnej na Węgrzech w 1956 r. mogłaby – w zależności od kontekstu i formy – wykroczyć poza zakres ochrony art. 10 EKPC, jeżeli stanowi element apologii komunizmu jako systemu totalitarnego. Reakcja karna państwa w takich przypadkach nie jest z góry wykluczona, o ile zmierza do ochrony demokratycznego porządku konstytucyjnego przed ideologiami dążącymi do jego podważenia i spełnia wymogi proporcjonalności.

Orzecznictwo Trybunału w sprawach *Vajnai przeciwko Węgrom* oraz *Fratanoló przeciwko Węgrom* pozwala wyznaczyć granice, w jakich państwo może realizować politykę pamięci dotyczącą doświadczenia komunizmu. Trybunał zaakceptował prawo państwa do jednoznacznego potępienia systemu totalitarnego oraz do afirmacji wydarzeń uznawanych za fundament porządku demokratycznego, jednocześnie podkreślając, że realizacja tych celów nie może prowadzić do automatycznej penalizacji wszelkich form ekspresji odwołujących się do symboliki lub narracji związanych z przeszłością komunistyczną. W konsekwencji konstytucyjne i ustawowe upamiętnienie rewolucji 1956 r., jako zbrojnie stłumionego zrywu przeciwko reżimowi komunistycznemu i interwencji ZSRR, pozostaje co do zasady zgodne ze standardami EKPC, o ile nie towarzyszą mu generalny

i abstrakcyjny zakaz alternatywnych ocen historycznych ani sankcje karne nakładane bez analizy kontekstu konkretnej wypowiedzi^[21].

W konsekwencji rozwiązania przyjęte na Węgrzech, polegające na konstytucyjnym potępieniu dziedzictwa komunizmu oraz afirmacji rewolucji węgierskiej 1956 r., wydają się zgodne z europejskimi standardami ochrony praw człowieka.

Ochrona pamięci historycznej może uzasadniać ingerencję państwa w sferę wolności wypowiedzi jedynie w ściśle określonych granicach wynikających z Konwencji. Trybunał dopuszcza penalizację wypowiedzi wówczas, gdy dana ekspresja zmierza do rehabilitacji ideologii totalitarnych lub negowania zbrodni przeciwko ludzkości, a tym samym godzi w aksjologiczne podstawy Konwencji. W takich przypadkach zastosowanie może znaleźć art. 17 EKPC, wyłączający ochronę wolności wypowiedzi. Penalizacja tego rodzaju wypowiedzi jest postrzegana nie jako ograniczenie debaty historycznej, lecz jako ochrona demokracji przed ideologiami, które zmierzały do jej zniszczenia.

Odmienne oceniane są regulacje penalizujące ekspresję historyczną w sposób generalny i abstrakcyjny, bez uwzględnienia kontekstu, intencji wypowiedzi oraz rzeczywistego zagrożenia dla porządku demokratycznego. W sprawach *Vajnai przeciwko Węgrom* oraz *Fratanoló przeciwko Węgrom* Trybunał jednoznacznie uznał, że automatyczny zakaz używania symboli kojarzonych z komunizmem, w tym czerwonej gwiazdy, narusza art. 10 EKPC. Decydujące znaczenie miało to, że węgierskie przepisy nie pozwalały na zindywidualizowaną ocenę, czy dana forma ekspresji wiązała się z propagowaniem totalitaryzmu bądź nawoływaniem do nienawiści.

²¹ Wyrok ETPC z dnia 8 lipca 2008 r. w sprawie *Vajnai przeciwko Węgrom*, skarga nr 33629/06; wyrok ETPC z dnia 3 listopada 2011 r. w sprawie *Fratanoló przeciwko Węgrom*, skarga nr 29459/10 – sprawy dotyczące penalizacji używania symboli komunistycznych w kontekście wolności wypowiedzi.

4 | Rewolucja węgierska 1956 r. w polskim porządku prawnym – pamięć solidarnościowa i prawo symboliczne

Pamięć o rewolucji węgierskiej z 1956 r. zajmuje w polskim porządku prawnym miejsce szczególne, choć odmienne oczywiście od jej roli w systemie węgierskim. Wydarzenia te nie stanowią elementu polskiej historii narodowej w ścisłym znaczeniu, jednak zostały trwale wpisane w polską pamięć zbiorową jako symbol solidarności międzynarodowej oraz wspólnoty doświadczeń narodów Europy Środkowo-Wschodniej w okresie dominacji sowieckiej. Z tego względu normatywizacja pamięci o 1956 r. w Polsce przybiera przede wszystkim postać prawa symbolicznego i deklaratywnego.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. nie zawiera bezpośrednich odniesień do rewolucji węgierskiej ani do wydarzeń z 1956 r. na Węgrzech. Niemniej aksjologia konstytucyjna wyrażona w preambule, odwołująca się do doświadczeń walki o wolność, godność człowieka oraz suwerenność państwową, tworzy normatywne tło dla upamiętniania wydarzeń historycznych istotnych z perspektywy wspólnoty wartości. W tym sensie pamięć o rewolucji węgierskiej funkcjonuje w polskim porządku prawnym jako element szerszej narracji o sprzeciwie wobec totalitaryzmu.

W polskim porządku prawnym upamiętnienie rewolucji węgierskiej z 1956 r. znalazło wyraz nie tylko w uchwałach Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, ale również w rezolucjach Senatu oraz wspólnych aktach Sejmu i Senatu o charakterze okolicznościowym. Akty te mają charakter symboliczny i deklaracyjny, a ich celem jest artikulacja oficjalnej oceny historycznej, przypomnienie o wspólnych doświadczeniach oraz wyrażenie solidarności z narodem węgierskim.

W uchwale Sejmu z 24 października 2006 r. podjętej w związku z 50. rocznicą rewolucji węgierskiej 1956 r. Sejm przyjął ocenę wydarzeń jako szeroko rozumianego zrywu przeciwko komunistycznej dominacji i sowieckiej interwencji, podkreślając znaczenie tych wydarzeń dla walki o wolność i niezależność w Europie Środkowo-Wschodniej oraz rolę solidarności polskiego społeczeństwa z Węgrami w tamtym okresie. W analogicznym tonie została sformułowana uchwała Sejmu z 19 października 2016 r. w 60. rocznicę rewolucji, przyjmująca jednoznacznie ocenę jej bohaterstwa i tragizmu jako wydarzenia o trwałym znaczeniu dla pamięci historycznej obu narodów.

Senat także przyjmował akty upamiętniające te wydarzenia. W ramach obchodów 50. rocznicy rewolucji węgierskiej marszałkowie Sejmu i Senatu

uczestniczyli w uroczystościach w Budapeszcie, gdzie podkreślano więzi polsko-węgierskie i wspólne dziedzictwo oporu wobec systemów totalitarnych. Ponadto Senat przyjął 19 lutego 2016 r. uchwałę o ustanowieniu roku 2016 „Rokiem Solidarności Polsko-Węgierskiej”, w której Polska i jej parlament we współpracy z Zgromadzeniem Narodowym Węgier uznały, że antykomunistyczny bunt w Poznaniu oraz rewolucja węgierska 1956 r. stanowiły wspólne doświadczenie i wyraz pragnienia wolności oraz sprzeciwu wobec zniewolenia politycznego. Choć te akty nie mają mocy normatywnej i nie wprowadzają sankcji prawnych, stanowią ważny element polityki pamięci państwa, ukazując sposób, w jaki polski parlament odwołuje się do doświadczeń historycznych sąsiedniego kraju oraz akcentuje wspólne wartości demokratyczne^[22].

Tego rodzaju akty prawne wpisują pamięć o rewolucji węgierskiej w narrację o wspólnych doświadczeniach i wartościach regionu, nie ingerując jednocześnie w sferę wolności wypowiedzi ani badań naukowych. Prawo pełni tu funkcję medium pamięci zbiorowej, a nie instrumentu represji.

Istotnym elementem normatywizacji pamięci są również działania podejmowane na poziomie lokalnym. Organy samorządu terytorialnego, działając w granicach przyznanych im kompetencji, podejmują uchwały dotyczące ustanawiania pomników i tablic pamiątkowych poświęconych rewolucji węgierskiej i jej bohaterom^[23]. Upamiętnienie rewolucji węgierskiej z 1956 r. oraz polsko-węgierskiej solidarności z tym wydarzeniem jest obecne także w polskiej przestrzeni publicznej, przede wszystkim w formie

²² Zob. uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24 października 2006 r. w sprawie uczczenia 50. rocznicy rewolucji węgierskiej 1956 roku (M.P. z 2006 r. Nr 73, poz. 725), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20060730725>; uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 lutego 2016 r. w sprawie ustanowienia „Roku Solidarności Polsko-Węgierskiej 2016” (uchwała nr 79/2016), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP2016000198>. Por. także oficjalne informacje Senatu RP dotyczące udziału marszałków Sejmu i Senatu w obchodach 50. rocznicy rewolucji węgierskiej 1956 r., <https://www.senat.gov.pl/aktualnoscilista/art%2C7128%2Cmarszalkowie-sejmu-i-senatu-ucztili-50-rocznice-rewolucji-wegierskiej.html>.

²³ Przykłady materialnych i przestrzennych form upamiętnienia rewolucji węgierskiej z 1956 r. w Polsce obejmują zarówno pomniki, jak i inne elementy krajobrazu pamięci o charakterze lokalnym. Zob. Pomnik Bohaterów Powstania Węgierskiego we Wrocławiu, odsłonięty w 2006 r. w 50. rocznicę wydarzeń 1956 r., por. *Monuments and Sites of Memory*, <https://monuments-remembrance.eu/pl/panstwa/polska/613-pomnik-bohaterow-powstania-wegierskiego>; rzeźba Węgierskiego Chłopca w Szczecinie, odsłonięta w 2016 r., upamiętniająca pomoc udzieloną przez mieszkańców miasta ludności Budapesztu w czasie rewolucji 1956 r.,

tablic pamiątkowych oraz nazw obiektów miejskich. Przykładem jest tablica umieszczona na Krakowskim Przedmieściu w Warszawie, upamiętniająca solidarność Polaków z narodem węgierskim. Podobne tablice odsłonięto m.in. w Krakowie, Poznaniu oraz Białymstoku, gdzie akcentowana jest pomoc udzielana Węgom przez polskie społeczeństwo oraz wspólnota doświadczeń związanych z oporem wobec reżimu komunistycznego^[24].

Formą trwałego upamiętnienia są również nazwy obiektów infrastruktury miejskiej, takie jak Rondo Powstania Węgierskiego '56 w Warszawie czy wiadukt im. Powstańców Węgierskich 1956 r. w Olsztynie. Tego rodzaju rozwiązania, mające charakter symboliczny i edukacyjny, nie ingerują bezpośrednio w sferę wolności wypowiedzi, lecz służą utrwalaniu określonej narracji historycznej w przestrzeni publicznej oraz podkreślaniu znaczenia rewolucji węgierskiej jako wydarzenia istotnego również z perspektywy polskiej pamięci historycznej.

Akty te stanowią przykład decentralizacji prawa pamięci i jego zakorzenienia w inicjatywach oddolnych, wspieranych przez prawo administracyjne.

Ważną rolę w utrwalaniu pamięci o rewolucji węgierskiej 1956 r. odgrywa również Instytut Pamięci Narodowej (dalej: IPN). Choć jego zasadniczym zadaniem jest badanie i ściganie zbrodni nazistowskich i komunistycznych popełnionych na narodzie polskim, IPN prowadzi także działalność edukacyjną i wydawniczą dotyczącą historii regionu, w tym wydarzeń na Węgrzech^[25]. Działania te, realizowane na podstawie ustawowych kompetencji IPN, uzupełniają parlamentarne i samorządowe formy prawa pamięci.

por. materiały IPN dotyczące polsko-węgierskiej solidarności w 1956 r., <https://ipn.gov.pl/pl/historia-z-ipn/172480,Rka-Kiss-Wegierska-rewolucja-i-walka-o-wolnosc-w-1956-roku.html>.

²⁴ Por. wybrane lokalne formy upamiętnienia solidarności polsko-węgierskiej w związku z rewolucją węgierską 1956 r., obejmujące m.in. tablice pamiątkowe oraz nazwy elementów infrastruktury miejskiej, ustanawiane z inicjatywy władz samorządowych lub przy ich udziale: tablica upamiętniająca solidarność polsko-węgierską w Warszawie (ul. Krakowskie Przedmieście); tablica pamiątkowa solidarności polsko-węgierskiej w Krakowie (ul. Sławkowska) – zob. informacje IPN Oddział w Krakowie; tablica poświęcona pomocy udzielanej Węgom w 1956 r. w Poznaniu (rejon dworca Poznań Główny); tablica wdzięczności Węgrów za solidarność w 1956 r. w Białymstoku (Rynek Kościuszki). Por. także uchwałę Rady m.st. Warszawy w sprawie nadania nazwy „Rondo Powstania Węgierskiego 1956 r.” oraz nazwę wiaduktu im. Powstańców Węgierskich 1956 r. w Olsztynie.

²⁵ Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, (t.j. Dz.U. z 1999 r. Nr 55, poz. 516), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19981551016>.

Polski model prawnego utrwalania pamięci o rewolucji węgierskiej charakteryzuje się zatem umiarkowanym stopniem formalizacji oraz wyraźnym rozdzieleniem sfery symbolicznej od represyjnej. Prawo nie narzuca jednej, obowiązującej interpretacji wydarzeń ani nie penalizuje alternatywnych ocen historycznych. Jego funkcja polega na afirmacji określonych wartości i postaw, takich jak solidarność międzynarodowa, sprzeciw wobec totalitaryzmu oraz poszanowanie wolności narodów.

5 | Wpływ upamiętnienia rewolucji węgierskiej 1956 r. na relacje polsko-węgierskie

Porównanie sposobów prawnego utrwalania pamięci o rewolucji węgierskiej z 1956 r. w systemach prawnych Węgier i Polski ujawnia dwa odmienne modele normatywizacji pamięci historycznej. Różnice wynikają oczywiście z bezpośredniego i pośredniego wpływu tego wydarzenia na historię obu państw. W obu przypadkach pamięć historyczna została włączona do porządku prawnego, jednak zakres tej ingerencji oraz jej konsekwencje normatywne pozostają wyraźnie zróżnicowane.

Model węgierski charakteryzuje się wysokim stopniem konstytucjonalizacji pamięci. Rewolucja 1956 r. funkcjonuje w nim jako element tożsamości konstytucyjnej państwa, a prawo pełni rolę aktywnego nośnika określonej oceny aksjologicznej przeszłości. Odwołania do wydarzeń z 1956 r. w preambule konstytucji oraz w ustawodawstwie zwykłym nadają pamięci historycznej rangę normatywną, wykraczającą poza sferę symboliki. Państwo występuje tu jako główny podmiot kształtujący oficjalną narrację pamięciową.

W Polsce pamięć o rewolucji węgierskiej przyjmuje przede wszystkim solidarnościową formę aktów prawa symbolicznego, w szczególności uchwał parlamentarnych oraz inicjatyw podejmowanych na poziomie lokalnym.

Różnice pomiędzy analizowanymi modelami wynikają w dużej mierze z odmiennych doświadczeń historycznych oraz roli, jaką rewolucja węgierska odegrała w procesie transformacji ustrojowej obu państw. Dla Węgier wydarzenia z 1956 r. stanowią punkt odniesienia w ocenie ciągłości i zerwania ustrojowego, natomiast w Polsce pełnią one funkcję symbolu

solidarności międzynarodowej oraz wspólnoty losów narodów Europy Środkowo-Wschodniej.

Pomimo tych różnic pamięć o rewolucji węgierskiej 1956 r. odgrywa istotną rolę w relacjach polsko-węgierskich. Uchwały parlamentarne, wspólne obchody rocznicowe oraz inicjatywy edukacyjne tworzą normatywno-symboliczną przestrzeń dialogu pomiędzy państwami. Prawo staje się w tym ujęciu narzędziem wzmacniania więzi opartych na wspólnych doświadczeniach historycznych i wartościach demokratycznych^[26].

Analiza porównawcza pokazuje, że prawo może pełnić różne funkcje w procesie utrwalania pamięci historycznej – od deklaratywnej i edukacyjnej po tożsamościową. Kluczowe znaczenie ma przy tym zachowanie równowagi pomiędzy ochroną pamięci zbiorowej a poszanowaniem standardów demokratycznego państwa prawa, w szczególności wolności wypowiedzi i pluralizmu interpretacyjnego^[27]. Rewolucja węgierska 1956 r. stanowi w tym kontekście przykład wydarzenia, którego pamięć została w różny sposób włączona do porządków prawnych, jednak zostało zachowane wspólne znaczenie aksjologiczne dla obu państw.

6 | Zakończenie

Przeprowadzona analiza potwierdza, że rewolucja węgierska z 1956 r. zajmuje istotne, choć zróżnicowane miejsce w porządkach prawnych Węgier i Polski. W obu państwach pamięć o tych wydarzeniach została włączona do systemu normatywnego, jednak zakres, forma oraz funkcje tego włączenia pozostają odmienne. Różnice te wynikają zarówno z odmiennych doświadczeń historycznych, jak i z innej roli, jaką rewolucja 1956 r. odegrała w procesach konstytucyjnych i tożsamościowych obu państw.

W systemie węgierskim pamięć o rewolucji z 1956 r. została silnie skodyfikowana i skonstytucjonalizowana. Odwołania do wydarzeń z października 1956 r. stanowią element konstytucyjnej narracji o zerwaniu z totalitarną

²⁶ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24 października 2006 r. w sprawie uczczenia 50. rocznicy rewolucji węgierskiej 1956 roku (M.P. z 2006 r. Nr 73, poz. 725).

²⁷ Wyrok ETPC (Wielka Izba) z dnia 15 października 2015 r. w sprawie *Perinçek przeciwko Szwajcarii*, skarga nr 27510/08.

przeszłością oraz o odbudowie suwerenności państwowej. Prawo pełni tu funkcję nie tylko symbolicznego upamiętnienia, lecz także narzędzia kształtowania tożsamości konstytucyjnej, w ramach której rewolucja 1956 r. jawi się jako punkt odniesienia dla współczesnych ocen aksjologicznych.

Polski model normatywizacji pamięci o rewolucji węgierskiej ma charakter bardziej pośredni. Pamięć ta została utrwalona przede wszystkim poprzez instrumenty prawa symbolicznego, takie jak uchwały parlamentarne, inicjatywy samorządowe oraz działalność instytucji publicznych o charakterze edukacyjnym. Brak bezpośrednich odwołań konstytucyjnych nie oznacza jednak marginalizacji znaczenia tych wydarzeń, lecz wskazuje na inną koncepcję relacji pomiędzy prawem a pamięcią historyczną, opartą na deklaratywności i afirmacji wspólnych wartości.

Analiza europejskich standardów ochrony praw człowieka pozwala stwierdzić, że oba modele mieszczą się w granicach dopuszczalnej ingerencji państwa w sferę pamięci historycznej. Orzecznictwo Trybunału oraz stanowisko organów Rady Europy wskazują, że państwa mogą prawnie utrwalac określoną ocenę przeszłości, pod warunkiem że działania te nie prowadzą do represyjnego ograniczenia wolności wypowiedzi ani do wyeliminowania pluralizmu debaty publicznej. W tym sensie prawo pamięci powinno pełnić przede wszystkim funkcję aksjologiczną i edukacyjną, a nie sankcyjną.

Rewolucja węgierska 1956 r. posiada również istotny wymiar relacyjny, wykraczający poza ramy porządków krajowych. W polskim porządku prawnym pamięć o tych wydarzeniach funkcjonuje jako element narracji solidarnościowej, wzmacniającej więzi pomiędzy narodami Europy Środkowo-Wschodniej. Prawo staje się w tym ujęciu narzędziem dialogu historycznego oraz środkiem budowania wspólnoty wartości, opartej na doświadczeniu sprzeciwu wobec totalitaryzmu i dążeniu do wolności.

Wnioski płynące z przeprowadzonej analizy pozwalają sformułować tezę, że normatywizacja pamięci o rewolucji węgierskiej z 1956 r. nie jest wyłącznie retrospektywnym aktem upamiętnienia przeszłości. Stanowi ona element współczesnego konstytucjonalizmu pamięci, w ramach którego prawo pełni rolę pośrednika pomiędzy historią, aksjologią a standardami ochrony praw człowieka.

Bibliografia

- Baranowska, Grażyna i León Castellanos-Jankiewicz. "Historical Memory in Post-Communist Europe and the Rule of Law: An Introduction." *European Papers* 5, nr 1 (2020): 95–106.
- Belavusau, Uladzislau. "Memory Laws and Freedom of Speech: Governance of History in European Law." W *Comparative Perspectives on the Fundamental Freedom of Expression*, red. András Koltay, 537–558. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, 2015.
- Belavusau, Uladzislau i Aleksandra Gliszczyńska-Grabias, red. *Law and Memory: Towards Legal Governance of History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- Csipke, Zoltán. "The Changing Significance of the 1956 Revolution in Post-Communist Hungary." *Europe-Asia Studies* 63, nr 1 (2011): 99–128. <https://doi.org/10.1080/09668136.2011.534307>.
- Gliszczyńska-Grabias, Aleksandra. "Prawo i pamięć. O prawnych aspektach odniesień do przeszłości." *Państwo i Prawo* 78, nr 12 (2023): 3–31.
- Horváth, Miklós. 1956. *Rozstrzelana rewolucja. Walka zbrojna Węgrów z interwencją sowiecką*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2006.
- Kastory, Andrzej. "Międzynarodowe reperkusje kryzysu węgierskiego 1956 r." W *Si vis pacem, para bellum. Bezpieczeństwo i polityka Polski. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Tadeuszowi Dubickiemu*, red. Ryszard Majzner, 651–674. Częstochowa–Włocławek: Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej we Włocławku, 2013.
- Rainer, János M. "Contemporary History Discourses in Hungary after 1989." *Institute of National Remembrance Review* 2 (2020): 268–279.

